

LEONARD NOLENS

„HET IS BELANGRIJK DAT IK ONBELANGRIJK BLIJF”

ANNE MARIE MUSSCHOOT

De poëzie van Leonard Nolens staat zowat haaks op een toonaangevende richting in de (Noord)nederlandse poëzie, waarin meer wordt gesuggereerd dan gezegd, waarin een gecomprimeerde of geserreerde vorm de meest adequate uitdrukking is van een sterk geobjectiveerd en onderkoeld sentiment. Naast de woordarme, uitgepuurde en door veel wit omgeven „dunne” verzen van een Faverey of Bernlef, naast de ironische afstandelijkheid en het soms verrassend speelse understatement van een Judith Herzberg, Kopland of Leeflang, doet de poëzie van Nolens aan als on-Nederlands.

Maar ook in het Vlaamse poëzielandschap is zijn heftig emotioneel geladen en bezwerende lyriek uitzonderlijk. Nolens vertegenwoordigt er een traditie die aansluiting vindt bij de Dionysische woordroes van de surrealisten en van de Vijftigers, maar in een breder kader gesitueerd, thuishoort bij de dichters van de romantische, expressieve poëtica, in de „onzuivere” traditie die begint bij Whitman,

ANNE MARIE MUSSCHOOT werd geboren in 1944 te Gent. Doctor in de Wijsbegeerte en Letteren (R.U.Gent, 1971). Geassocieerd docent (R.U.Gent). Auteur van „Het Judith-thema in de Nederlandse letterkunde” (1972); „Karel van de Woestijne en het symbolisme” (1975); „Van Nu en Straks 1893-1901” (bloemlezing, 1982); „Vlaams Leesboek” (bloemlezing, samen met Jozef Deleu, 1986). Werkte mee aan de

uitgave van het „Verzameld Werk” van Cyriel Buysse. Vast medewerker aan „Ons Erfdeel” en „Septentrion”.

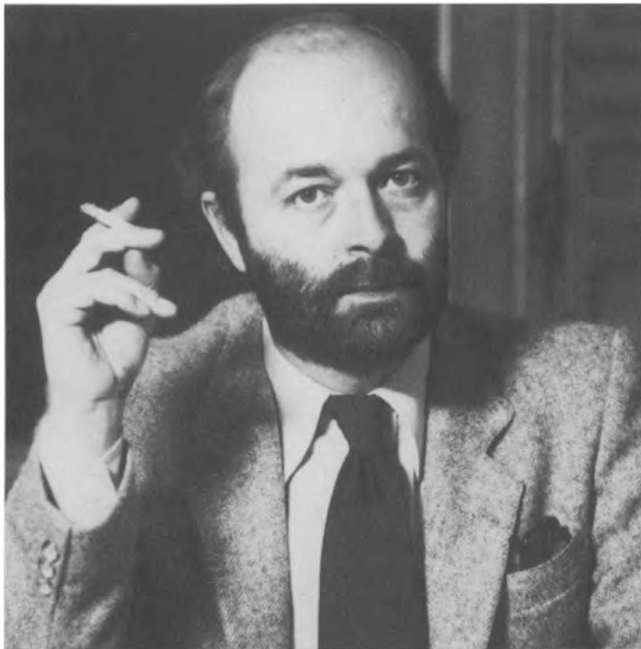
Adres: Martelaarslaan 313, bus 2, B-9000 Gent

Rimbaud, Verhaeren en Maiakovski. De vurige retoriek van de humanitair-expressionistische „O-Mensch-Dichtung” heeft bij Nolens een voortzetting gekregen in de onbeschroomde pathetiek van de (ouderwetse) zelfbelijdenis. Men zie in de bundel *Vertigo* (1983) het gedicht *O mijn ziel*. Karakteristiek voor deze lyriek is een breed uitstromend vers, naast zwaar aangezette accenten en een gedreven-zijn door een onophoudelijke behoefte aan belijden, getuigen, overtuigen. Daartegenover staat echter dat de poëzie van Nolens wordt gekenmerkt door een geheel eigen stem, door een toon en thematiek waardoor hij zich ook nadrukkelijk onderscheidt van zijn voorbeelden (o.m. Hugues C. Pernath) en van zijn (Vlaamse) generatiegenoten. In zijn werk is bovendien een evolutie aanwezig, die nu duidelijk wordt geconsolideerd in de jongste bundel, *De gedroomde figuur* (Querido, Amsterdam, 1986). Het is Nolens’ achtste dichtbundel, en de eerste die in Nederland is uitgegeven (nadat eerder enkele gedichten in *De Revisor* werden opgenomen). Door zijn grotere vormvastheid brengt *De gedroomde figuur* zonder enige twijfel een voorlopig hoogtepunt in het werk van Nolens, en het zou wel eens kunnen dat hiermee een doorbraak wordt ingeluid naar een groter publiek toe.

Leonard Nolens werd geboren te Bree (Belgisch Limburg) op 11 april 1947 en is werkzaam in Antwerpen als free-lance vertaler. Van 1969 tot 1973 was hij redacteur van *Labris*, een tijdschrift waarin voornamelijk experi-

LEONARD NOLENS

„Het is belangrijk dat ik onbelangrijk blijf”

Leonard Nolens (°1947).

mentale literatuur werd gebracht. Met dit programma heeft Nolens zelf zich nooit helemaal willen identificeren (zie het interview met W.M. Roggeman in *De Vlaamse Gids*, nov.-dec. 1984). Maar in zijn vroegste werk heeft het ontwrichtende taalexperiment wel degelijk zijn invloed laten gelden. Nadat *Labris* had opgehouden te verschijnen plaatste Nolens nog enkele gedichten in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (tot 1975). Dat de banden met de Labris-groep echter niet verdwenen zijn, bleek uit de cyclus *Hommage aan de hamster van Hampstead*, opgedragen aan Marcel van Maele (in *Hommage*). Met zijn vriend Frans Denissen bracht Nolens een geannoteerde selectie uit van 30 in het Nederlands vertaalde gedichten van Cesare Pavese (*Werken is vermoeiend*, 1984).

Nolens debuteerde met een ontoegankelijk gebleven dichtbundel *Orpheushanden*, die slechts in beperkte kring werd verspreid (1969). Zijn eigenlijke debuut, *De muzeale minnaar* (1973), werd op de Antwerpse Boekenbeurs bekroond met de prijs voor het beste

literair debuut. Ook zijn tweede bundel, *Twee vormen van zwijgen* (1975), werd bekroond, en dit zowel met de Arkprijs van het Vrije Woord als met de Poëzieprijs van de Provincie Antwerpen.

Deze vroege bundels geven al uitdrukking aan een centrale obsessie bij Nolens: de problematische verhouding van het ik tot de wereld, en zijn poging deze existentiële problematiek te verwoorden, te vatten in het woord dat misschien „te groot [is] voor deze wereld”. Taalexperiment, gezochte woordkeus en barokke metaforiek verraden het aanwezige artisanale meesterschap. Maar de taalwereld die hier wordt opgeroepen, blijkt vaak duister en hermetisch, zoals b.v. in „Uw kelen gegald en onthart”, of in: „Polygonaal behelst zij / het huis en de zonische adem” (*De muzeale minnaar*, p. 7, p. 27).

Wel is duidelijk dat het zijn in de wereld door het lyrische ik wordt ervaren als een niet aflatende, dwangmatig herhaalde poging tot bevestiging van de eigen identiteit. Dit zoeken naar zelfbevestiging, naar herkenning van het ik, gebeurt via de ander (de vrouw, de vriend), maar ook via het eigen, zichzelf ondervragende of toesprekende ik. Hier ontstaat al een spel met wisselende persoonlijke voornaamwoorden („Niemand weet zich te behelpen / met elkaar”, in *Twee vormen*, p. 58), wat in de latere poëzie zal leiden tot een complete verdubbeling, tot een afsplitsing van de ik in een zelfstandig geworden andere of derde:

Ik ben niets anders dan een ernstig spel
Van verschuivende landgrenzen en voornaam-
[woorden,
Een grootmoedige speling van duizend begane
[wegen en stembuigingen
(Alle tijd van de wereld, p. 79)

De kern van de thematiek is een gevoel van onmacht, van onvermogen. Het beroezende, geritualiseerde woord en de litanieachtige spreekvorm nemen nog uitbreiding in *Incanta-*

tie (1977), maar ook daar wordt geëxpliciteerd dat de verzoekende, bezwerende stem verloren gaat. De dichter identificeert zich met Proteus, maar hoe ingewikkeld, hoe veelkantig en veelvormig zijn identiteit ook is, hij blijft „bijkomstig”.

Alle tijd van de wereld. Een poëtica (1979) wordt beheerst door eenzelfde voortstuwend, incantatorisch ritme. Maar in deze bundel zijn rustpunten. In het eerste van de reeks *Tien gedichten voor een vrouw* ontstaat zelfs „een ruim en rustig ademende tekst” (p. 23). Rust ontstaat (soms) uit een voorafgegane leegte die nu wordt opgevuld door de confrontatie met een ander, waardoor de twijfel over de eigen onzichtbaarheid werd weggenomen. Rust ontstaat uit een nieuw verkregen zekerheid die door de vrouw wordt „aangereikt”.

Aan deze poëzie ligt een fundamenteel pessimistische levensvisie ten grondslag. Het bestaan van het lyrische ik is een niet-bestaan, een leegte die steeds opnieuw moet worden ingevuld. Vooral in de liefdesgedichten, maar ook in de gedichten voor de overleden moeder en vaderfiguur of voor een vriend, komt de dwingende behoefte tot uitdrukking om voor zichzelf gestalte te krijgen.

Deze drang naar doordringing of osmose is ook aanwezig in Nolens' opvatting over het schrijven. Schrijven - voor hem is dat dichten - is communiceren, is spreken. Vandaar het veelvuldig voorkomen van de briefvorm en de aanspreking. Vandaar ook de nadrukkelijke aanwezigheid van het motief van de stem en de varianten hiervan: adem, mond, lippen. Het duidelijkst komt dit naar voren in de (vele) poëtische gedichten. Een goed gedicht moet voor Nolens *niet* beantwoorden aan het beeld van de „diamant” of de „ronde kei”, d.w.z. aan het uit de poëtica van Maurice Gilliams bekende beeld van het autonome, hermetisch gesloten taalkunstwerk. Poëzie is voor Nolens integendeel een getuigenis, een sprekende, liefelijk aanwezige stem (zie b.v. het hierna

opgenomen *Manifest 2*). Nolens' verhouding tot de taal wordt verder gekenmerkt door een uitgesproken erotische dimensie. In zijn dankwoord bij het toekennen van de Arkprijs van het Vrije Woord (zie *N. V. T.*, mei-juni 1976, p. 423) stelde hij dat het vrije woord de plaats is „waar een specifiek lichaam en een gangbare taal op schokkende wijze gemeenschap krijgen”, dat het vrije woord „orakel en orgasme” is. Voorts identificeert hij er spreken (= dichten) met verlangen, een verlangen dat noch door theorie, noch door religie of enige ideologie kan worden verdund of bevredigd. Schrijven, dichten, denken en verlangen vallen dus samen, het zijn vormen van een intens geleefd leven, in al zijn aspecten. Is schrijven een expansieve manier van leven, het is echter ook een verovering die telkens opnieuw moet worden bevochten. „Maar het gedicht is alles is alles” (*Alle tijd*, p. 53).

Hommage (1981) kreeg vrij veel aandacht. De bundel werd in ongepubliceerde vorm (nog onder de titel *Incest*) bekroond met de driejaarlijkse Hugues C. Pernathprijs, die in 1980 voor de tweede keer werd uitgereikt. In 1982 volgde de jaarlijkse poëzieprijs van de Provincie Limburg. Hugo Brems heeft er in dit tijdschrift op gewezen dat *Hommage* geen fundamentele vernieuwing bracht (*Bezielde retoriek, Ons Erfdeel*, jan.-febr. 1984; ook in *De rentmeester van het paradijs*, 1986). In het licht van wat nog zou volgen kan evenwel een verschuiving in de thematiek worden waargenomen, evenals een zich aankondigende formele verstrakking.

De ouder wordende ik-figuur belijdt zijn blijvende absolute onmacht (uit de Proloog: „Ik heb niets meer. Ik ben niets meer”). Maar naast de desillusie blijft het vertrouwen. In de cyclus *Hommage aan het woord* evenals in de aan M. van Maele opgedragen reeks gedichten wordt de nadruk gelegd op de scheppende mogelijkheden van het woord. Het gat wordt opgevuld „met biddende gedichten, met on-

LEONARD NOLENS

„Het is belangrijk dat ik onbelangrijk blijf”

menselijk verlangen naar versmelten” (p. 26); en:

*Alles in dit leven is het bezigen, bezeggen en
[bezingen
Van een leegte zonder zin. (p. 43)*

Door het „handelend dichten” behoudt de dichter het recht op zijn bestaan, waarmee hij „verzoend” geraakt, waarin hij nu ook kan „berusten” (*Liggen in het gras*, p. 53).

De bundel *Vertigo* (1983; tweejaarlijkse poëzieprijs van *De Vlaamse Gids*, 1984), vertoont dezelfde thematische beweging van somber nihilisme naar een rustig beschrijven van een denkbare en nu ook mogelijk geworden „utopie”, van een bestaan dat gedefinieerd kan worden.

De gedroomde figuur zet dan definitief een nieuwe fase in de ontwikkeling van Nolens’ poëzie in. De „voortgejaagde dichter” (Wim Meewis) heeft een thuishaven gevonden, de nutteleloosheid van zijn bestaan wordt ervaren als „troostend”. Er werd al opgemerkt dat Nolens’ latere bundels „een beheerster en toegankelijker indruk” maken doordat „ritme, klank en metaforiek geïntegreerd zijn in een breder uitdeinend, welluidend vers” (Theo Hermans, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige literatuur na 1945*, aanv. mei 1984). De vormgeving van *De gedroomde figuur* heeft nog gewonnen aan helderheid. Sommige verzen zijn korter en geconcentreerder, strakker georganiseerd; de strofen zijn symmetrischer gebouwd. Aan het tevoren al royaal gebruikte arsenaal van retorische middelen (assonantie en alliteratie, herhaling en variatie, contradictie, paradox, oxymoron) wordt nu ook het rijm toegevoegd. De functie ervan is bindend, structurerend.

Het vers van Nolens blijft overwegend breed, de trant verhalend, de toon bezwerend. Maar nieuw is duidelijk een poging tot objectivering. De veelvormige jij-figuur tot wie de lyrische ik zich vaak richt, is in de cyclus *Reis-*

kosten opgenomen in het veilige verband van een wij (b.v. *Verklarte Nacht*, p. 38). Ook is de jij een observerende en analyserende „derde” geworden, een „ander” die „lastige brieven” stuurt. Maar het zijn brieven die „ons” in leven houden (p. 33).

Opmerkelijk zijn vooral twee reeksen die achteraan in de bundel zijn geplaatst. De cyclus *De gedroomde figuur*, waaraan de bundel zijn titel ontleent, is geïnspireerd door werk van de Engelse beeldhouwer John Davies. De beelden worden sprekend opgevoerd en richten zich, zoals op het einde blijkt, vanuit hun naamloosheid tot de dichter. Hier komt een gefascineerdheid door stilte en rust, door verstening en tijdeloosheid naar voren die zeer ver af ligt van de vroegere bewogenheid van de dichter. Ook de slotcyclus, *Het feest*, brengt een bevrijding van vroegere zorg, een soort stoïcijnse oefening in aanvaarding, in het scheppen van vreugde in gewone dingen:

*Laten we drinken omdat er niets te vieren valt
Dan dat we bleven leven om mekaar te bezoe-
[ken.*

Het opgeroepen feest blijft vol paradoxen en dubbelzinnigheden. Het „heldere glas” wordt geheven tot tegen de „hemelkelder” en „tot aan / De zwevende grond van ons bestaan”. Maar het slotakkoord, het afscheid, is „wit en stil”. Een zeldzaam moment van bevrijding uit de duisternis, van relatieve harmonie en rust. Een belangrijk moment in de poëzie van Leonard Nolens. ■

LEONARD NOLENS

IK, Dichter, klokkenist
met de verjaarde vingerzetting
in het karnen van de wijzers opgeschort
tot wichel en windhaan, mene tekkel
kraaiend in vervaltermijnen van mijn lijf
dat naar de dood staat opgedanst -

aan de lucht genageld,
bepoeierd met Grote Beer, ramzaad, grondwind,
leef ik in het opgefokte brein van deze eeuw
als een verdwaalde lob, een denkfout,
een bedrieglijke bewoording van het eeuwig nu.

Dwars door de ragebol
van wolgeverfde politiek en gistende kulturen
trek ik de eigenwaanzinnige horoskoop, ikkerig
's avonds binnen spannende spraakgordels
losgegespt.

Ik ben jullie gevallen steek,
jullie inwendige kneuzing
na de knieval voor de mammoet mammon
en het nirwana nergens.

Ik ben het mangat van de stilte.

Uit: *Twee vormen van zwijgen*, Pink Editions & Productions, Antwerpen, 1975.

LEONARD NOLENS

Manifest 2

Nee spreek me niet van deze diamant, de ronde kei
Die elk gedicht zou moeten zijn.
Ik wil je stem horen. Je stem.

Ik wil je stem die wortelt in het vluchtige karaat
Van spelende wolken en kinderen,
Je stem die straks de sterren aan mijn lippen naait,
Me vaste grond onder de voeten schuift,
Je stem die pijn doet als geluk mij overvalt
Zoals een lange slaap,
Je stem die troost wanneer ik stemloos ben.

Ik wil je stem horen. Je stem. Ik wil je stem
Van tollende steden vol zonloze binnenplaatsen,
Je stem die mij kan kleden en mijn ouwe dorst kan lessen
En je stem die alle lauwte uit mij weggestenigd heeft,
Je stem die mij de mens als brood heeft voorgesneden
En je stem die straks mijn keel zal zouten,
Heel mijn klein verstand heeft ingepeperd met verlangen,
Je stem die straks mijn longen wijder opentrekt
En het belegen goud van deze tong verkwanselt aan passanten,
Ja je stem die heftig licht heeft opgehoopt
In de nog niet gelaagde mens, je stem die zingt
Of snikt, je stem die jent
Of mint, maar toch je stem, je stem, tenminste
Een stem.

Uit: *Alle tijd van de wereld. Een poëtica*, Elsevier-Manteau, Brussel/ Amsterdam, 1979.

LEONARD NOLENS

Het blijvend vertrek

Je bent altijd de man die vragen stelt en luistert.
Je hebt niets anders te vertellen dan je aandacht.
Je hoort de stilte uit. Je rooft de leegte leeg,
Haar monotonie, haar metronoom, haar moedermaat
Die jij sinds twintig jaar probeert te imiteren.

Was dat vrijheid, toen, je hier gevangen te zetten?
Alsof een mens iets in zijn dromen kan beslissen!
Alsof die er waren, andere kamers, middelen, wegen
In wijn, cynisme, reizen. Nee, hier was de moedige vlucht,
Het laffe huis vol zelfverzekerde eenzaamheid.

En hier, met het strenge pathos van je kinderjaren,
Werd je langzaam een geleerde zonder vakgebied,
Een trouwe minnaar zonder geliefde, een priester
Zonder God, misschien een zaad dat de woestijn afreist
En de tijd, de jouwe, deze, een jachtige les in geduld.

En hier, waar je de Tao leest met je verkeerde ogen
Uit het Westen, en de Thora die jou niet kan baren,
En waar je zoekt naar een muziek die zoals Bach
De hartklop van je hersenfuncties kan verklaren, hier
Kun je niet weg, moet je het wit ondervragen, het blad
Verhoren, elke dag beginnen met het einde van je droom.

Hier is je huis en het gaan. Hier is je blijvend vertrek.

Uit: *De gedroomde figuur*, Querido, Amsterdam, 1986.

LEONARD NOLENS

Mijn oudste naam

voor Bruno Coessens

Hier is belangrijk dat ik onbelangrijk blijf
In de troostende nutteloosheid van mijn bestaan.
Het is genoeg dat ik mijn eerste geboorte begrijp
In haar heidense traditie en mijn oudste naam beaam,
Het wonen dat me wenkt uit afgebroken huizen.

Ik ben de dode sleutel die het slot moet zoeken
Van hun deuren, kamers, gangen die lastig ruisen
In vormen van wind, op kale plekken, in dunne boeken
Die men moeilijk vindt in de bibliotheek van vader.

Ik heb te lang geslapen in mijn oorspronkelijkheid.
Ik was te bang om te ontwaken in het water
dat allen draagt, die luchtrivier, die moedertijd
Z'n werkzame vruchteloosheid. In die stromende schoot
Moet ik nu eindelijk wakker worden, de beleving
Volgen van zijn golven die me blijven dromen
In mijn oudste geboorte, mijn eerste naam zijn beweging.

Het is belangrijk dat ik onbelangrijk blijf;
Dat ik onmerkbaar al mijn patroniemen toevoeg
Aan dat water en mijn kleurloosheid beschrijf
Met grondige vegen, vurige tekens. Dat is genoeg.

Uit: *De gedroomde figuur*, Querido, Amsterdam, 1986.